

Zadarske institucije vlasti po Zadarskom miru 1358. godine

Pejić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:225783>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Marija Pejić

**ZADARSKE INSTITUCIJE VLASTI PO
ZADARSKOM MIRU 1358. GODINE**

Diplomski rad

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA POVIJEST

MARIJA PEJIĆ

**ZADARSKE INSTITUCIJE VLASTI PO
ZADARSKOM MIRU 1358. GODINE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Tomislav Popić

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
POZADINA POLITIČKE VAŽNOSTI ZADRA.....	4
Venecija.....	4
Politika Anžuvinaca prema Zadru.....	10
PROMJENE U ZADARSKOJ GRADSKOJ VLASTI NAKON ZADARSKOG MIRA 1358. GODINE	13
Knez i gradski rektori.....	14
Sudovi.....	17
Službenici zadarskih svjetovnih sudova	19
Egzaminatori	19
Tribuni	20
Glasnici	21
ZAKLJUČAK	23
BIBLIOGRAFIJA.....	25
Izvori.....	25
Literatura.....	25

UVOD

U ovom diplomskom radu bit će riječi o promjenama u političkim i sudskim institucijama vlasti u Zadru nakon Zadarskoga mira 1358. godine kada vlast nad gradom i cijelom Dalmacijom Mletačkoj Republici oduzima ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. Anžvinac. Cilj je pokazati na koji način je promjena vrhovne vlasti nad Zadrom pridonijela promjenama u političkim i sudskim institucijama te administrativnom sustavu.

Mletačka Republika i kralj Ludovik godinama su se borili za Dalmaciju, a naročito za Zadar jer je on zbog svog strateškog položaja omogućavao i jednoj i drugoj strani ostvarenje političkih planova. Mletačka Republika je vodila politiku usmjerenu na zadržavanje Zadra pod svojom vlašću jer joj je glavni cilj bio osigurati i zadržati kontrolu nad strateškim točkama duž istočnojadranske obale koje su omogućavale nesmetanu plovidbu njezine goleme trgovačke mornarice prema istočnom Mediteranu i natrag. Ugarsko-hrvatski kralj Ludovik vodio je pak dugogodišnju politiku usmjerenu na dolazak Zadra pod njegovu vlast imajući u vidu vlastite ambicije u Napuljskom Kraljevstvu i prihode koje bi mu nosila paška trgovina soli. Zadrani su pritom svakako bio skloniji vlasti kralja Ludovika koja bi im omogućila slobodnije djelovanje u sferi političkoga i gospodarskoga života.

Zadarskim mirom 1358. godine cijela Dalmacija pripala je ugarsko-hrvatskom kralju Ludoviku i od tada se u Zadru mogu pratiti promjene u političkim i sudskim institucijama vlasti. Promjene su se događale postupno i rezultat su dugogodišnje politike kralja Ludovika usmjerene za stjecanjem bolje pozicije kralja u Hrvatskoj i Dalmaciji. U radu će se pratiti promjene nastale nakon Zadarskog mira 1358. godine do konačne uspostave konsolidacije vlasti u Zadru 1361. godine. Zadar je od 1358. godine krenuo pravcem razvoja i obnove na svim područjima pa je tako ponovno dobio udio u vlasti nad gradom.

Promjene u političkim institucijama vlasti za sobom su nosile i promjene u sudskoj vlasti što je osobito važno kada se uzme u obzir da su u razdoblju mletačke diktature nad Zadrom između 1346. i 1358. godine po prvi put u povijesti sve sudske ovlasti bile

van ingerencija gradske političke elite. Promjene u sudskim institucijama dovele su do novosti u vođenju sudske administracije, što je pak povezano sa širenjem utjecaja općega europskoga prava (*ius commune*) na području tadašnje Europe. Kroz funkcioniranje sudbenoga sustava u radu će se pokazati i njegova uloga u legitimaciji društvenoga poretka, a prikazati će se i uloga službenika koji su bili zaduženi za pojedine poslove po zadarskim sudovima.

Pisati o srednjovjekovnoj povijesti Zadra nije neka novost. Srednjovjekovna povijest Zadra zaintrigirala je brojne povjesničare i bilježi visoki nivo istraženosti u gotovo svim područjima, što u prvom redu treba zahvaliti brojnosti sačuvanih pisanih izvora. Općenito druga polovica 14. stoljeća u hrvatskoj povijesti predstavlja jedno bitno razdoblje pri čemu se Zadarski mir može svrstati negdje na sam vrh budući da označava trenutak kada su se cijela Dalmacija i Hrvatska našle u rukama jednoga vladara. U moru dostupne literature trebalo je odabrati onu koja će staviti položaj Zadra polovicom 14. stoljeća u širi politički kontekst. Tu u prvom redu ulaze radovi Vjekoslava Klaića, Nade Klaić i Tomislava Raukara.¹ Opširno i sustavno djelo o prošlosti Zadra u kojem su zastupljeni svi opći problemi zadarske povijesti i na koje smo se u radu također oslanjali je knjiga Nade Klaić i Ive Petriciolija.² O borbi Ludovika I. Anžuvince za Dalmaciju i o promjeni vrhovne vlasti nad Dalmacijom pisao je Dane Gruber.³ Od izvora u radu su korišteni pojedini mirovni sporazumi između Zadrana i Venecije te onaj između Venecije i kralja Ludovika 1358. godine.⁴ O promjenama u zadarskom sudbenom sustavu druge polovice 14. stoljeća pisao je Tomislav Popić.⁵ Zahvaljujući njegovom radu, koji predstavlja novost u hrvatskoj historiografiji, danas imamo cjelokupnu sliku zadarskog sudstva. Njegovo istraživanje temeljilo na zadarskim

¹ Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 2., Zagreb, 1988.; Nada KLAIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Knjiga prva: Hrvati u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1990.; Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*; Zagreb, 1997.; Isti, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, 2007.

² Nada KLAIĆ, Ivo PETRICIOLI, *Prošlost Zadra – Knjiga II, Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar, 1976.

³ Dane GRUBER, *Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348-1358)*, Zagreb, 1903.; Dane GRUBER, *Dalmacija za Ludovika I. (1358-1382)*, Zagreb, 1907.

⁴ Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 1 od godine 960 do 1335*, Zagreb, 1868.; Isti, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 2 od godine 1336 do 1347*, Zagreb, 1870.; Isti, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 3 od godine 1347 do 1358*, Zagreb, 1872.; Tadija SMIČIKLAS (ur.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije)*, sv. XII, Zagreb 1914.

⁵ Tomislav POPIĆ, *Krojenje pravde, Zadarsko sudstvo u srednjem vijeku (1358-1458)*, Zagreb, 2014.

sudskim spisima kroz koje se moglo pratiti promjene koje su nastajale kao rezultat konsolidacije vlasti u gradu nakon Zadarskoga mira.

U radu ćemo najprije objasniti pozadinu političke važnosti Zadra kako za Veneciju tako i za Anžuvince. Upravo ta politička važnost Zadra za obje strane pokretač je čestih promjena vrhovne vlasti nad gradom. Vidjet ćemo kako su se promjene vrhovne vlasti nad Zadrom događale kroz 12., 13. i prvu polovicu 14. stoljeća, dakle prije Zadarskog mira 1358. godine, te kako su one utjecale na mogućnost ili nemogućnost lokalne elite za većim udjelom u vlasti. S druge strane, dugogodišnja politika ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. usmjerena na osvojenje Zadra ostvarena je Zadarskim mirom 1358. godine. Položaj Zadra tada se uvelike mijenja, što onda utječe i na strukture gradske vlasti.

Ono na što ćemo se u radu najviše fokusirati su promjene u gradskoj vlasti i sudstvu nakon Zadarskog mira 1358. godine. Konačna struktura gradske vlasti, koja će se u manje-više neizmijenjenom obliku reproducirati sve do ponovne uspostave mletačke vlasti nad Zadrom 1409. godine, utvrđena je 1361. godine kada se uvodi dvojni sustav vlasti u Zadru s knezom i rektorima. Time je lokalnoj političkoj eliti omogućen jednak udio u vlasti nad gradom kao i predstavniku vrhovnog gospodara u gradu. U skladu s tim došlo je do razdvajanja građanske i kaznene sudbenosti što je dovelo do promjena u organizaciji sudova, uspostave novih i obnove starih sudova. Isto tako nećemo zanemariti niti službenike gradskih sudova, bez kojih je nemoguće zamisliti funkcionalan sudski sustav, i njihovu ulogu u okviru novouspostavljenoga sudbenoga sustava.

POZADINA POLITIČKE VAŽNOSTI ZADRA

Zadar je imao status istaknutijega grada na području hrvatskih zemalja u srednjem vijeku i to zahvaljujući nizu čimbenika od kojih su najvažniji prirodne značajke (blizina otoka Paga i Ravnih kotara), gospodarske mogućnosti i antički urbani kontinuitet. No bez obzira na to, glavni uzroci ugrožavanju grada Zadra kojima se on kroz gotovo čitav srednji vijek pokušavao odupirati bili su političke naravi. Sve promjene političke vlasti nad gradom rezultat su njegove važnosti za pojedine vrhovne vladare bez obzira na to radi li se o Veneciji ili kraljevskoj vlasti. U takvoj složenoj političkoj situaciji, stavljen između Venecije i ugarsko-hrvatskoga kralja, te samo povremeno velikaških rodova, Zadar će kontinuirano iskazivati težnju za očuvanjem zasebnosti i osiguravanjem što boljšega položaja gradske elite i svojih građana u političkom i gospodarskom životu.⁶

Venecija

Prvi važan čimbenik za razumijevanje zbivanja u Zadru i rasvjetljavanje pozadine političkih promjena u gradu bio je odnos Venecije prema Zadru. Veneciji je Zadar bio važan jer joj je vlast nad njim omogućavala lakšu kontrolu nad istočnojadranskim plovidbenim putovima koji su zbog kretanja morskih struja i brojnih otoka bili sigurniji od onih uz talijansku obalu.⁷ Također, Zadar je još od ranoga srednjega vijeka predstavljao metropolu Dalmacije i samim time je vlast nad njime davala podlogu vlasti nad čitavom Dalmacijom i ujedno omogućavala prevlast nad Jadranskim morem.⁸

Prvenstvo Zadra nad ostalim dalmatinskim gradovima vuče korijene s početka 9. stoljeća kada dolazi do pokušaja konsolidacije bizantske vlasti na sjevernom Jadranu. Sredinom 8. stoljeća pada Ravenski egzarhat i čitava sjeverna Italija dolazi pod vlast Langobarda. Budući da nakon pada Ravenne više nije postojalo jedinstveno administrativno središte bizantske vlasti na sjevernom dijelu jadranskoga bazena i duž istočnojadranske obale, vlast je prešla u ruke lokalnih bizantskih dužnosnika koji su

⁶ RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 31, 32.; Branka GRBAVAC, Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvina, *Acta Histriae*, vol.1-2, br.16 (2008.), 90.; KLAIĆ, *Hrvati u ranom srednjem vijeku*, 172-176.; Miroslav KURELAC, Damir KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", njegovo historiografsko i povijesno značenje, *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, Zagreb, 2007., 3.

⁷ Zrinka NIKOLIĆ, *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 2003., 156.

⁸ KURELAC, KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", 3.

nosili titulu *magister militum*. Takvo stanje zadržalo se do posljednjih desetljeća 8. i početka 9. stoljeća kada se na pojedinim dijelovima teritorija koji su još uvijek bili pod bizantskom vlašću počinje širiti vlast franačkoga kralja/cara Karla Velikoga. Karlo je tako već krajem 80-ih ili početkom 90-ih godina 8. stoljeća Bizantu preteo Istru, a krajem 805. godine njegovoj vlasti predali su se i dalmatinski gradovi. Bizantski dvor na to je reagirao slanjem pomorske flote u Jadran 806. godine i čini se da je do 811. godine uspio vratiti kontrolu nad dalmatinskim gradovima. Istodobno je započeo i proces restauracije bizantske vlasti u samim gradovima pri čemu je Zadar postao sjedište arhonta koji je bio izravni predstavnik carske vlasti iz Konstantinopola i koji je trebao upravljati čitavom Dalmacijom.⁹ Ubrzo nakon ovoga, Bizant ponovno gubi stvarnu vlast u dalmatinskim gradovima, ali značaj Zadra kao središta bizantske vlasti u Dalmaciji ponovno se pokazao za vladavine bizantskoga cara Bazilija I. (867.-886.) koji je 70-ih godina 9. stoljeća ponovno uspostavio učinkovitu bizantsku vlast u dalmatinskim gradovima i utemeljio temu Dalmaciju. Sjedište teme Dalmacije i njezina upravitelja stratega postao je upravo grad Zadar. Do 80-ih godina 9. stoljeća Bizant ima stvarnu političku vlast nad Dalmacijom.¹⁰ Međutim, nakon smrti hrvatskoga kneza i bizantskoga štićenika Zdeslava 879. godine, stvarna carska vlast u Dalmaciji ponovno počinje slabiti. Bez potpore hrvatskoga kneza i bez financijske osnovice svojoj upravi u Dalmaciji (nakon smrti Zdeslava car je plaćanje tributa prenio sa stratega na hrvatskoga kneza) bilo je očito da Carstvo ne može upravljati provincijom, pa na istočnom Jadranu ostaje nazočno samo na simboličkoj razini.¹¹ Usprkos tome što bizantska vlast zbog političkih okolnosti nije opstala, ipak je činjenica da je Zadar bio sjedište bizantskih dužnosnika davala gradu istaknutiji položaj od ostalih dalmatinskih gradova. Taj istaknutiji položaj Zadar je zadržao i kasnije te ga je Venecija, koja se smatrala nasljednicom Bizanta na Jadranu, držala svojim posjedom, pa sukladno tome on postaje središte političkih interesa Mletačke Republike.¹²

⁹ Opširnije o tome vidi: Mladen ANČIĆ, Church with incomplete biography: plans for the consolidation of Byzantine rule on the Adriatic at the beginning of the ninth century, Danijel DZINO, Ken PARRY (ur.), *Byzantium, its neighbours and its cultures*, Brisbane, 2014., 75-79.

¹⁰ Mladen ANČIĆ, Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 41 (1999.), 3, 13, 17.

¹¹ Isti, 3, 14-18.

¹² KURELAC, KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", 3.

No, isto tako treba naglasiti da Venecija kao samostalan politički čimbenik počinje nastupati tek na izmaku ranoga srednjega vijeka, dočim je prije toga bila pod bizantskom vlašću. Prekretnicu u smislu jačanja Venecije kao jadranske sile predstavlja pomorski pohod mletačkoga dužda Petra II. Orseola iz 1000. godine. Hrvatska historiografija često ovaj mletački pohod tumači kao početak višestoljetnih borbi između Venecije i Hrvatske za istočnojadransku obalu, međutim u novije vrijeme pojavili su se i drugačiji stavovi. Jedan od vrijednijih svakako je onaj Gherarda Ortallija koji u analizi toga pomorskoga pohoda polazi od postavke da je Venecija u tom trenutku još uvijek pod bizantskom vlašću i da je sam pohod dogovoren i odobren od strane središnje carske vlasti u Konstantinopolu s ciljem da se dalmatinski gradovi vrate u okrilje vlasti bizantskoga cara. No, autor pritom naglašava da je čitav pohod imao i pomalo neočekivan ishod za samu Veneciju budući da je uspjeh dužda Petra II. Orseola u tom pomorskom pohodu utjecao na to da se Venecija postupno od lokalne zajednice pod vlašću Bizanta počinje uzdizati u jadransku pomorsku silu koju kao takvu počinju percipirati i drugi tada suvremeni politički akteri na Mediteranu i u Europi. Važnost pomorskoga pohoda dužda Petra II. Orseola iz 1000. godine nalazi se, dakle, u tome što je omogućio početak procesa zamjene bizantskoga utjecaja na Jadranu mletačkim, što je u konačnici kroz relativno duži period (čitavo 11. stoljeće) dovelo do jačanja mletačke pozicije na Jadranu i promjene širega političkoga konteksta na Mediteranu.¹³ Na tim temeljima Venecija od 12. stoljeća sve češće počinje poduzimati vojne i političke akcije na Jadranu s ciljem da dalmatinske gradove stavi pod svoju vlast, pri čemu gradovi Zadar i Dubrovnik predstavljaju najvažnije strateške točke za održavanje ranije stečenih pozicija i daljnje širenje na istočnom Jadranu.¹⁴

S tim na umu, Zadar prvi put pod mletačku vlast dolazi 1115. godine i tom prilikom građanima Zadra je ostavljena široka autonomija koja se ogledala u tome što su sami građani birali kneza i biskupa. Stanje se u tom pogledu pogoršava 50-ih godina 12. stoljeća kada se Zadru za kneza nameće sin mletačkog dužda Dominika Morosinija, koji se isto zvao Dominik. Tom prilikom je, dakle, ograničena autonomija gradske elite i

¹³ Gherardo ORTALLI, Petar II. Orseolo – dux Veneticorum et Dalmaticorum, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 46 (2004.), 70-75.

¹⁴ Mladen ANČIĆ, Zadarska biskupija u okviru Splitske metropolije od 805. do 1154. godine, *Ars Adriatica*, br. 7 (2017.), 38

grad je izgubio pravo na izbor kneza, a zadarska nadbiskupija podložena mletačkom primasu. Ograničenja zadarske autonomije su dovela do nezadovoljstva zadarske političke elite što je kao posljedicu imalo zbacivanje mletačke vlasti 1159. godine.¹⁵ No, usprkos tome, mletačka vlast nad Zadrom ubrzo je obnovljena, i od tada pa sve do Zadarskoga mira 1358. godine Zadar je izuzev nekolicine uglavnom neuspješnih pobuna bio pod vlašću Venecije.

U trenucima kada su od 12. stoljeća do Zadarskoga mira 1358. godine pobune Zadrana protiv mletačke vlasti bile uspješne, vlast je prelazila u ruke ugarsko-hrvatskoga kralja. Izuzetak predstavlja jedino kratkotrajna epizoda od 1311. do 1313. godine kada su vlast nad gradom imali Šubići Bribirski. Naime, Zadrani su se i 1311. godine ponovno pobunili protiv mletačke vlasti i ban Pavao Šubić tada u Zadar šalje vojsku predvođenu njegovim sinom Mladenom koji je onda izabran za zadarskoga kneza. Mladen tada uzima i naslov „vladara Dalmacije“ što govori da je tada vlast nad Zadrom sadržavala i pravo na vladanje čitavom Dalmacijom. Uz kneza, Zadar tada dobiva i potestata koji je trebao pristići iz Ancone, talijanskoga grada s kojim je Zadar imao dugotrajne političke veze i kojem je također bilo u cilju da se razbije mletačka hegemonija na Jadranu.¹⁶ Pavlovom smrću 1312. godine bansku čast preuzeo je njegov sin Mladen koji je izgubio interes i mogućnost da se izravno bavi zadarskim problemom pa u njegovo ime gradom upravljaju rektori.

Smrt bana Pavla i Mladenovo izbjivanje iz Zadra iskorištava Venecija i 1313. godine ponovno stavlja Zadar pod svoju vlast. Uvjeti pod kojima se grad predao Veneciji su bili najblaži od svih do tada.¹⁷ Sporazum s uvjetima pod kojima se Zadar 1313. godine predao Veneciji uspio se sačuvati i nudi niz podataka o ustroju gradske vlasti i odnosima između središnje mletačke vlasti i lokalne elite.¹⁸ Tim sporazumom Zadrani su dobili pravo izbora kneza između mletačkih plemića kojega je dužd samo potvrđivao.¹⁹ Vlast s knezom obnašaju lokalni suci koji su birani u zadarskom Velikom vijeću. Na temeljima takvoga sporazuma zadarska politička elita nakon 1313. godine

¹⁵ KURELAC, KARBIĆ, *Ljetopis“Obsidionis Iadrensis libri duo“*, 4.

¹⁶ Isto, 5-7.

¹⁷ Isto, 8.

¹⁸ LJUBIĆ, *Listine I*, 266-271.

¹⁹ KURELAC, KARBIĆ, *Ljetopis“Obsidionis Iadrensis libri duo“*, 8-9.

čak pokazuje sve jaču težnju za ograničavanjem mletačkog utjecaja u gradskoj vlasti. To se vidi već 1314. godine kada Zadrani pokušavaju dobiti odobrenje od Mlečana za postavljanje stranih sudaca u gradsku upravu za rješavanje građanskih sporova. Nakon toga opet 1320. godine Zadrani traže od Venecije da im se dopusti izbor trojice stranih sudaca koji će upravljati gradom zajedno s knezom. To im je dvadesetih godina dozvoljeno, ali samo na dvije godine. Također, Zadrani su pokušali promijeniti praksu podnošenja priziva Veneciji pa su 1317. godine u svom Velikom vijeću donijeli odluku o podnošenju priziva na presude gradskih sudova sveučilišnom kolegiju u Padovi.²⁰

Tadašnje sudstvo bilo je podijeljeno na Veliki sudbeni dvor i Mali sudbeni dvor unutar kojeg su djelovali niži gradski sudovi: Sudbeni dvor za pokretnine i Sudbeni dvor konzula i mora. Prema odredbama Zadarskog statuta zaključujemo da je takva organizacija postojala barem od 1305. godine. Podjela na Veliki i Mali sudbeni dvor je napravljena u skladu s općim ovlastima pojedinih gradskih dužnosnika. Tako su u sklopu Velikoga sudbenoga dvora poslove obavljali knez i suci, koji su uz sudske imali i izvršne ovlasti, dok su u sklopu Maloga sudbenoga dvora djelovali suci koji su imali samo sudske ovlasti. Zadrani su preko svog Velikog vijeća tražili od središnje vlasti da se proširi nadležnost sudaca za pokretnine kojima je zadarsko Veliko vijeće podiglo granicu ovlasti na sporove u vrijednosti od 100 libri malih mletačkih denara. Venecija nije prihvatila tu odluku zadarskoga Velikog vijeća jer bi se povećanjem ovlasti sudaca za pokretnine smanjile ovlasti kneza koji bi izgubio nadležnost u rješavanju nekih građanskih sporova.

Sustav uprave nad gradom uspostavljen mletačko-zadarskim sporazumom iz 1313. godine održao se do 1345. godine.²¹ Boravak kralja u Hrvatskoj 1344. i 1345. godine, kada je uspio restaurirati kraljevsku vlast nad većim dijelom srednjovjekovne Hrvatske, potaknula je i dalmatinske gradove na djelovanje. Svi dalmatinski gradovi tada šalju kralju svoja poslanstva s darovima, uključujući i grad Zadar, na što je Venecija oštro reagirala i pred Zadar poslala jaku kopnenu i pomorsku vojsku koja je grad stavila pod opsadu. U takvim okolnostima Zadrani su se ponovno pobunili protiv mletačke vlasti i

²⁰ O svemu tome vidi: POPIĆ, *Krojenje pravde*, 61-62.

²¹ Isti, 63, 64.

priznali vlast kralja Ludovika.²² O opsadi Zadra 1345. i 1346. godine sačuvano je prvorazredno vrelo, djelo *Obsidio Iadrensis*, koje detaljno opisuje zbivanja u gradu i njegovoj okolici do ponovne predaje Zadrana Veneciji krajem 1346. godine.²³

No, ostavljajući ta zbivanja po strani, za ovaj je rad bitan rezultat rata koji se može pratiti u novom mirovnom sporazumu između Zadra i Venecije, kao i u nekolicini drugih dokumenata koji su nastali ubrzo nakon zaključenja sporazuma i koji svjedoče o obrisima nove mletačke vlasti nad Zadrom.²⁴ Osobito se to odnosi na dokument od 6. siječnja 1347. godine kojim se imenuju novi zadarski knez i dva savjetnika (*consilarii*) i kojim se uspostavlja djelokrug njihovih ovlasti.²⁵ Iz toga dokumenta vidljivo je da su se knez i njegovi savjetnici birali svake dvije godine u Veneciji i da su u potpunosti preuzeli svu izvršnu i sudbenu vlast u gradu, a svi gradski svjetovni sudovi prestali su postojati.²⁶ Dakle, mletačka vlast uspostavljena u Zadru krajem 1346. godine dovela je do potpunoga ukidanja bilo kakvih ovlasti gradske elite u donošenju političkih ili sudskih odluka kroz lokalne institucije vlasti, a imala je svoje reperkusije i na drugim područjima života. Primjerice, kako bi nadoknadila barem dio troškova uložениh u borbu za Zadar mletačke vlasti dale su u zakup sve općinske prihode. Porezima i carinama koje je Venecija nakon 1347. godine uvela u Zadar uništila je zadarsku trgovinu i povisila cijenu robe. Također je prigrabila i veliki dio prihoda od paške soli kojima je prije raspolagao Zadar te je tražila da se u vrijeme pomanjkanja soli na mletačkom tržištu sva paška i zadarska sol odvozi isključivo u Veneciju.²⁷ Ovakva mletačka vlast na čelu s knezom koji je u svojim rukama imao sve ovlasti potrajat će u Zadru do potpisivanja Zadarskoga mira 1358. godine.

²² KURELAC, KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", 11-12.; RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 78, 79.; KLAIĆ, PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, 291, 292.

²³ *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, Zagreb, 2007.

²⁴ LJUBIĆ, *Listine II*, 414-416, 421-428.

²⁵ Isto, 425-428.

²⁶ Isto, 426; POPIĆ, *Krojenje pravde*, 64.

²⁷ Šime PERIČIĆ, *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*, Zagreb-Zadar, 1999., 123, 124.; KLAIĆ, PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, 309-312.

Politika Anževinaca prema Zadru

Drugi važan čimbenik za razumijevanje zbivanja u Zadru sredinom 14. stoljeća je politika Anževinaca prema Dalmaciji. Anževinci su bili podrijetlom mlađa grana francuske kraljevske kuće Kapetovića (Capet) koja je sredinom 13. stoljeća zavlдалa Napuljskim Kraljevstvom. Odlazak Karla Roberta u Ugarsku 1301. godine gdje je bio okrunjen za ugarsko-hrvatskoga kralja doveo je do toga da je njegov stric Robert II. Mudri postao kraljem Napuljskoga Kraljevstva, ali Karlo Robert i njegovi nasljednici nikada se nisu odrekli prava na Napuljsko Kraljevstvo pa je njihova politika, između ostaloga, bila usmjerena i k ostvarenju toga cilja.²⁸ U vezi s tim, politika Anževinaca na ugarsko-hrvatskom prijestolju stremila je povezivanju njihovih posjeda na objema obalama Jadrana i u tome su dalmatinski gradovi imali značajnu ulogu. Jasno je da ugarsko-hrvatskim kraljevima iz dinastije Anževinaca zbog toga nije odgovarala mletačka prevlast na Jadranu.²⁹ Zadrani su u svemu tome vidjeli i svoju priliku da zbače mletačku vlast nad gradom kojoj se sami nisu mogli suprotstaviti i koja je nakon ulaska Venecije u grad krajem 1346. godine postala izrazito breme zadarskoj političkoj eliti budući da su Mlečani tada ukinuli sve gradske institucije izvršne i sudbene vlasti koncentriravši ju u rukama mletačkoga kneza.³⁰

Ludovikov put do Dalmacije je bio težak pa se Ludovik najprije fokusirao na restauraciju kraljevske vlasti u Hrvatskoj osvajanjem i pridobivanjem najvažnijih utvrda koje su bile u rukama hrvatskih velikaša. Knin koji je strateški pogodno smješten na prometnici koja je prirodnim unskim putem vodila iz Slavonije prema središnjem dijelu istočnog Jadrana, pridobio je tek nakon smrti kneza Nelipca 1344. godine. Tom prigodom kralju je vjernost iskazala većina hrvatskih velikaša čime je on konačno uspostavio svoju vlast na većem dijelu srednjovjekovne Hrvatske.³¹ S tim događajima se onda veže i pobuna Zadrana protiv Venecije 1345. godine i njihovo priznavanje vlasti kralja nad gradom što je rezultiralo ratom između Venecije i kralja Ludovika. Od ljeta 1345. do proljeća 1346.

²⁸ KURELAC, KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", 9.

²⁹ Nada KLAIĆ, Značenje vladavine Anževinaca za hrvatske zemlje, napose za Dalmaciju, *Radovi. Razdio društvenih znanosti*, vol. 23, br. 10 (1984.), 225, 229.

³⁰ KLAIĆ, *Hrvati u ranom srednjem vijeku*, 362-365.

³¹ KURELAC, KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", 11.; Nada KLAIĆ, Problem vrhovne vlasti nad Zadrom do početka XV. stoljeća, *Zadar-Zbornik, Geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*, Zagreb, 1964., 163.

godine Ludovik je gradu slao obećanja o pomoći, no kada je napokon došao do Zadra doživio je poraz koji je rezultirao već spomenutom ponovnom uspostavom mletačke vlasti nad gradom. Izgubivši u tom sukobu Ludovik je 1348. godine s Venecijom sklopio osmogodišnje primirje tijekom kojega je nastojao stvoriti uvjete za osvajanje Dalmacije.³²

Tijekom godina primirja izmjenjivala su se poslanstva između budimskog dvora i Mletaka, no dužd je i dalje odbijao predati Dalmaciju ili samo Zadar ugarsko-hrvatskom kralju. Ponovni rat s Venecijom Ludovik je započeo odmah po isteku primirja 1356. godine. Plan koji je imao uključivao je veliku kopnenu vojsku kojom će kopnenim putem doći do Italije, u zaleđe same Venecije, a još za vrijeme primirja s Venecijom Ludovik je pod svoju vlast stavio i utvrde Ostrovicu i Klis iz kojih je mogao nadzirati dalmatinske gradove pod mletačkom vlašću.

Na početku nove runde sukoba s Venecijom Ludovik je započeo skupljati vojsku u Zagrebu. Prikupivši vojsku Ludovik je jedan dio vojske poslao u Dalmaciju koja je napala zaleđe dalmatinskih gradova, a drugi veći dio u sjevernu Italiju i time priredio iznenađenje Mlečanima pojavivši se pred samom Venecijom. Prilikom pohoda za Dalmaciju kralju Ludoviku su pomogli njegovi saveznici, austrijski vojvoda, akvilejski patrijarh i vladari Verone, Padove i Milana, koje je pridobio kako bi uopće mogao krenuti na Veneciju i imao nesmetan prolaz vojske do Italije.³³ U takvoj situaciji dalmatinski gradovi jedan po jedan počinju protjerivati mletačke knezove iz gradova, a vojska koju je kralj Ludovik poslao iz Zagreba u zaleđe dalmatinskih gradova na čelu s banom Ivanom Ćuzom ulazi u Zadar i uspostavlja vlast kralja. Kralj Ludovik dolazi iz Budima kako bi preuzeo vlast nad gradom i tom prilikom Zadranima 10. veljače 1358. godine izdaje povelju u kojoj, između ostaloga, naglašava da će sve sporove u gradu rješavati izabrani knez i suci i da se stranke na njihove presude trebaju žaliti kraljevom sudu.³⁴ To znači da je kraljeva vlast u gradu tada već bila uspostavljena budući da pravo priziva na presude nižih sudova uvijek zadržava sama vrhovna vlast. Nakon Zadra i

³² RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 79.

³³ GRUBER, *Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju*, 83-87.

³⁴ SMIČIKLAS (ur.), *Codex diplomaticus*, sv. XII, 451-452.; KLAJČ, *Povijest Hrvata*, 146-148., 151, 152. ; Vinko, FORETIĆ, *Pogled na Zadarski mir 1358. godine*, *Radovi FF Zadar*, sv. 23, br. 10 (1984.), 233, 234, 237.

drugi dalmatinski gradovi prihvaćaju vlast ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika u koje on isprva kao knezove postavlja ugledne zadarske patricije koje je još prije proglasio kraljevskim vitezovima.³⁵

³⁵ O stvaranju sloja kraljevskih vitezova i njihovoj ulozi u stvaranju i obnovi kraljevske vlasti u Dalmaciji i Hrvatskoj vidi: Branka, GRBAVAC, Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca, *Acta Histriae*, vol.1-2, br.16 (2008.), 89-116.

PROMJENE U ZADARSKOJ GRADSKOJ VLASTI NAKON ZADARSKOG MIRA 1358. GODINE

Srednjovjekovne komune u pravnom smislu karakteriziraju samouprava i autonomija koje se sastoje u relativno samostalnom izboru vlastitih magistrata i relativno samostalnom izvršavanju upravnih i sudskih funkcija.³⁶ U skladu s tim, u nastavku rada pratit će se promjene u zadarskoj gradskoj vlasti i sudbenom sustavu koje su nastale nakon Zadarskoga mira kada je Zadar došao pod vlast kralja Ludovika.

Zadarski mir sklopljen je 18. veljače 1358. godine u sakristiji franjevačkoga samostana u Zadru. Njime su se Mlečani odrekli prava i vlasti nad svim istočnojadranskim gradovima, zemljama, utverdama, otocima i lukama i to od Kvarnera do Drača. U samom mirovnom sporazumu navode se najvažniji gradovi Nin, Zadar, Skradin, Šibenik, Trogir, Split i Dubrovnik, te otoci Osor, Krk, Rab, Pag, Brač, Hvar i Korčula. Mirovnim sporazumom mletački dužd odriče se i prava na korištenje Dalmacije i Hrvatske u svojoj tituli i obvezuje se da će u kratkom roku iz svih dalmatinskih gradova opozvati knezove, druge činovnike i vojne postrojbe.³⁷ Nakon proglašenja mira u Zadru mletački dužd je zajedno s 22 najuglednija mletačka patricija 25. veljače 1358. godine položio prisegu da će održavati uvjete sklopljenoga mira. Dalmacija je na taj način došla u ruke kralja Ludovika I., a u dalmatinskim gradovima uslijedit će razdoblje konsolidacije lokalnih vlasti novim prilikama.³⁸

Promjene u vlasti nad Zadrom nastale temeljem Zadarskoga mira ogledale su se u političkim i sudskim ovlastima vrhovnog gospodara grada i njegova predstavnika u gradu te zadarske političke elite. Način na koji je ugarsko-hrvatski kralj uspostavio svoju vlast u Zadru uključivao je sudjelovanje zadarske političke elite u kreiranju vlasti nad gradom.³⁹ Pritom je položaj Zadra u novim političkim okolnostima bio ponešto specifičan u odnosu na druge dalmatinske gradove. Interesi ugarsko-hrvatskog kralja i zadarske političke elite za većim uplivom u lokalna zbivanja dovest će krajem 1360. godine do konsolidacije vlasti i uspostave sustava uprave na čelu s knezom i rektorima.

³⁶ Luj MARGETIĆ, Ivan BEUC, Dalibor ČEPULO, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, studijsko gradivo, Zagreb, 2005., 34.

³⁷ LJUBIĆ, *Listine III*, 368-371.

³⁸ GRUBER, *Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju*, 160, 161.

³⁹ POPIĆ, *Krojenje pravde*, 64, 65.

Zadarskoga kneza, koji je ujedno bio hrvatsko-dalmatinski ban, postavljao je kralj i on je bio kraljeva osoba od povjerenja. Knez je najvišu gradsku vlast dijelio s rektorima, predstavnicima lokalne elite, koji se uz njega javljaju s istim ovlastima. Početkom 1361. godine dolazi i do razdvajanja građanske i kaznene sudbenosti što je odraz promjene u strukturama gradske vlasti nakon konsolidacije.⁴⁰ Promjene u sudstvu su se u najvećoj mjeri odrazile na mogućnost lokalne elite da izravno sudjeluje u donošenju svih sudskih odluka. Područje kaznene sudbenosti od tada je bilo je u nadležnosti kneza i zadarskih rektora, dok je građanska sudbenost u potpunosti prepuštena zadarskom patricijatu.⁴¹

Knez i gradski rektori

Nakon Zadarskoga mira funkcija kneza u Zadru povjeravala se osobama od kraljevog povjerenja i to je najčešće bio hrvatsko-dalmatinski ban. Međutim, novost u odnosu na dotadašnju srednjovjekovnu povijest Zadra bila je svojevrsna dvojnost najviše gradske vlasti u Zadru jer se u gradsku upravu uvodi i funkcija trojice rektora koji su se birali iz redova zadarskoga patricijata i koji su imali iste ovlasti kao knez.⁴²

Dvojni sustav vlasti na čelu sa zadarskim knezom i rektorima nije uspostavljen odmah nakon sklapanja Zadarskog mira 1358. godine. Prve godine po sklapanju mira protekle su u konsolidaciji vlasti i u to je vrijeme dolazilo do preklapanja interesa kralja s interesima lokalne političke elite. Zadarska politička elita je htjela veći utjecaj u gradskoj vlasti i to je ostvarila uvođenjem funkcije rektora. Funkcija rektora spominje se već 31. siječnja 1358. godine, dakle prije sklapanja Zadarskoga mira i prije imenovanja zadarskoga kneza. Zadarska politička elita na taj je način htjela preduhitriti kralja i organizirati gradsku vlast kojoj su na čelu predstavnici lokalne političke elite.

Jačim uplivom kraljevske vlasti u gradska zbivanja rektore krajem ožujka 1359. godine zamjenjuju novi gradski dužnosnici: knez i njegovi suci. Iz toga je jasno da je funkcija rektora nestala te da je imenovan gradski knez koji vlast u gradu obnaša sa sucima koje je biralo zadarsko Veliko vijeće. Od ožujka 1359. godine knez i suci preuzimaju izvršnu i

⁴⁰ Isti, 10, 56.

⁴¹ Isti, 65.

⁴² Isti, Zadarska Curia consulum et maris i njezini zapisnici iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća, *Povijesni prilozi* 41 (2011.), 145.; Isti, Izvorne cjeline srednjovjekovnih zadarskih sudskih zapisnika u arhivskom fondu Curia maior ciuilium, *Historijski zbornik*, vol. 64, br. 2 (2011.), 323.

sudsku vlast, tj. sve poslove koje su do toga trenutka obavljali rektori. Kada je riječ o sudskoj vlasti to znači da su oni imali ovlasti rješavati i građanske i kaznene predmete.

No, ni time nije riješeno pitanje uprave nad gradom budući da u siječnju 1361. godine ponovno dolazi do promjena. Tada se, naime, u gradsku upravu vraća funkcija trojice rektora koji su se birali iz redova zadarskoga patricijata i koji su imali iste ovlasti kao knez.⁴³ U sudstvu, pak, dolazi do razdvajanja kaznene i građanske sudbenosti pa predstavnici izvršne vlasti u gradu (knez i rektori) zadržavaju samo ovlasti u rješavanju kaznenih predmeta. Građansku pravosudnu praksu preuzima pak lokalna elita kroz uvođenje funkcije sudaca koje je Veliko vijeće biralo za pojedine građanske sudove. Ovakva podjela nadležnosti zasigurno je rezultat boravka kraljice Elizabete u Zadru krajem 1360. godine koja je bila na čelu kraljevoga povjerenstva s ciljem da se uredi stanje na područjima koja su bila pod vlašću samoga kralja.⁴⁴ Jasno je da je ovaj novi sustav vlasti rezultat kompromisa između interesa kraljevskoga dvora i lokalne političke elite koji je samom sustavu osigurao opće prihvaćanje i dugotrajnost.⁴⁵

Djelatnost kneza i rektora u Zadru nije bila uređena Zadarskim statutom, temeljnom zbirkom zadarskoga prava kojom su se regulirala raznorazna pitanja u životu zadarske komune. No, za Zadar to ne treba čuditi budući da su pitanja djelokruga i ovlasti pojedinih dužnosnika u gradu bila regulirana posebnim pravnim zbirkama koje se nazivaju kapitulari. Nažalost većina kapitulara nije sačuvana i znanje o njima temelji se na posrednom uvidu u zadarske sudske spise iz druge polovice 14. i početka 15. stoljeća.⁴⁶

Kapitular rektora oformljen je ubrzo nakon Zadarskoga mira 1358. godine. Budući da on nije postojao prije toga jer se funkcija rektora u gradu nikad prije nije dovoljno učvrstila, brza pojava Kapitulara rektora nakon Zadarskoga mira svjedoči o nastojanjima zadarskoga patricijata da ta funkcija postane trajna u gradskoj političkoj sferi i da patricijat ima znatan upliv u lokalnu vlast. Kapitular rektora izuzev nekih dijelova koji se mogu rekonstruirati iz sudskih spisa nije sačuvan. No, jedna njegova

⁴³ Isti, *Krojenje pravde*, 67.

⁴⁴ Isti, 68.; GRUBER, *Dalmacija za Ludovika I.*, 195-197.

⁴⁵ Damir KARBIĆ, „Defining the position of Croatia during the restoration of royal power (1345-1361)“, *The Man of Many Devices, who Wandered Full Many Ways*, Budimpešta, 1999., 520-522.

⁴⁶ Tomislav POPIĆ, Srednjovjekovni zadarski kapitulari, *Povijesni prilozi*, 42 (2012.), 43-48.

odredba značajna je jer je očito nastala u vrijeme konsolidacije gradske vlasti krajem 1360. i početkom 1361. godine. Tom odredbom definiraju se ovlasti rektora u građanskim sporovima pa se u njoj tako navodi da rektori nisu bili zaduženi za njihovo rješavanje izuzev slučajeva koji traže određenu hitnost pa se trebaju rješavati po skraćenom, a ne redovnom sudskom postupku.⁴⁷

O nadležnosti zadarskih rektora u kaznenim predmetima ne zna se ništa jer nisu sačuvani sudski spisi kaznenih predmeta iz druge polovice 14. stoljeća. Znalo se događati da su rektori bili zauzeti političkim poslovima i u tim trenutcima Veliko vijeće je donosilo odluku na temelju koje su sporove koji su inače spadali u nadležnost rektora rješavali suci Velikog sudbenog dvora građanskih sporova.⁴⁸ Rektori su isto tako bili nadležni i za izdavanje različitih naloga koji su utjecali na provedbu sudskog postupka bez prepreke i njegovu regularnost. Izdavali su naloge tribunima za izvršenja presuda, odobravali zahtjeve za otkup ovršenih stvari, davali odobrenje glasnicima za oglašavanje bilo kakvih obavijesti, izdavali naloge za sastavljanje i otpremanje pisama osobama koje nisu bile u gradu i koje su se trebale odazvati pozivu sudova kao tuženici. Nabrajajući ove sve ovlasti rektora u sudstvu možemo zaključiti da ih je bilo mnogo i da su uz njih imali i političke ovlasti zbog kojih su često morali izbivati iz grada, pa su se iz tih razloga poslovi iz sudske nadležnosti rektora privremeno povjeravali drugim sucima gradskih sudova.⁴⁹

Jedini kapitular koji jest sačuvan je Kapitular zadarskoga kneza iz 1278. godine,⁵⁰ premda on nema veze s ovlastima kneza nakon Zadarskoga mira. Što se zbivalo s ovim kapitularom nakon Zadarskoga mira ostaje nepoznanica i lako je moguće da je knez svoje djelovanje u Zadru nakon Zadarskoga mira temeljio na Kapitularu rektora budući da su im ovlasti bile iste. Bilo kako bilo, sudska praksa pokazuje da knez nije imao običaj sudjelovati u radu gradskoga kaznenoga suda.⁵¹

⁴⁷ Isti, 51, 67.; Više o sačuvanim odredbama iz Kapitulara rektora vidi: Isti, Srednjovjekovni zadarski kapitulari, 67-69.

⁴⁸ Isti, Srednjovjekovni zadarski kapitulari, 68, 69.

⁴⁹ Isti, *Krojenje pravde*, 108, 109.

⁵⁰ Isti, Srednjovjekovni zadarski kapitulari, 44.

⁵¹ Isti, Izvorne cjeline 323.

Sudovi

Sudovi su bili pravne ustanove i društvene institucije koje su sudskim postupcima i presudama rješavali sporove na području pod svojom ingerencijom legitimirajući istodobno postojeći sustav vlasti. O tome kako je organiziran i na koji način je djelovao lokalni sudbeni sustav u Zadru te kako se uklapao u opću organizaciju uprave ovisilo je o političkoj vlasti u gradu.⁵² Vlast nad Zadrom, kao što smo već rekli, do 1358. godine imala je uz prekide Venecija, a od 1358. godine ugarsko-hrvatski kralj. Uz političke i upravne promjene o kojima je već bilo riječi uslijedile su i promjene koje su napravile gospodarski polet koji je za sobom povukao nastanak većeg broja isprava koje postaju temelj utvrđivanja trgovačkih i drugih poslova te privatnih odnosa.⁵³ Uslijed toga javlja se veća potreba za radom gradskih sudova. U usporedbi s drugim dalmatinskim gradovima, u Zadru su sačuvani najbrojniji sudski spisi iz druge polovice 14. stoljeća koji omogućuju preciznu rekonstrukciju gradskih sudova i njihovih nadležnosti.

Već je spomenuto da 1361. godine u Zadru dolazi do razgraničenja kaznene i građanske sudbenosti. To konkretno znači da od tada u Zadru djeluje poseban sud na čelu s knezom i rektorima (*Curia minorum comitis et rectorum*) koji imaju ovlasti u kaznenim predmetima i samo onim građanskim sporovima koji se trebaju rješavati po hitnom postupku. S druge strane, poseban sud ustanovljen je za rješavanje građanskih sporova (*Curia maior civilium*) pri čemu je Veliko vijeće za njegovo djelovanje svakih šest mjeseci biralo tri zadarska patricija.⁵⁴ Ovakva podjela sudova i njihovih nadležnosti do tada nije postojala u Zadru budući da je prije Zadarskoga mira i kazneno i građansko pravosuđe bilo u rukama istih organa vlasti.⁵⁵ Svaki od ovih sudova imao je svoga notara koji je vodio sudske spise.⁵⁶

Nakon Zadarskoga mira uspostavljena je ili obnovljena djelatnost nekoliko nižih gradskih sudova. Najvažniji od njih bio je Sudbeni dvor konzula i mora (*Curia consulum et maris*) koji je bio zadužen za rješavanje trgovačkih i pomorskih sporova. Konzuli su

⁵² Isti, *Krojenje pravde*, 9, 11.

⁵³ Nella LONZA, *Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 63, br. 5-6 (2013.), 1215.

⁵⁴ POPIĆ, *Krojenje pravde*, 68, 72, 75, 107.

⁵⁵ O tome vidi: Isti, *Krojenje pravde*, 61-65.

⁵⁶ Isto, 36, 37.

bili suci za rješavanje trgovačkih sporova, a pomorski suci za rješavanje pomorskih. Tu se zapravo radilo o istim ljudima koji su istodobno vršili funkciju i konzula i pomorskog suca.⁵⁷ Suci ovoga suda su se u poslovanju koristili Zadarskim statutom, ali i vlastitim kapitulatom u kojem su se nalazile odredbe za regulaciju trgovačkih i pomorskih sporova. Osim ovoga, suci Sudbenog dvora konzula i mora u svojem su se radu služili i odredbama Kapitulara sudaca Velikoga sudbenoga dvora građanskih sporova jer je sudski postupak bio istovjetan na oba suda.

U drugoj polovici 14. stoljeća Sudbeni dvor konzula i mora imao je tri suca koje je biralo Veliko vijeće, a služba im je trajala šest mjeseci. Suci su se birali među zadarskim patricijatom i nisu morali biti pravno obrazovani. Sudbeni dvor konzula i mora imao je i svoga notara kojeg je biralo Veliko vijeće.

Sudbeni dvor za pokretnine (*Curia mobilium*) rijetko se javlja u sudskim spisima i uglavnom su to zapisi o izvršenju presuda u kojima se ne navode predmeti sporova. O nadležnosti ovoga suda i razgraničenju nadležnosti naspram Velikoga sudbenoga dvora građanskih sporova koji je rješavao također sporove o pokretninama malo toga je poznato. Veliko vijeće je 1396. godine donijelo odluku o ukidanju Sudbenoga dvora za pokretnine i njegove poslove dalo u ruke Velikom sudbenom dvoru za građanske sporove.⁵⁸

Iz ovoga kratkoga pregleda svjetovnih sudova koji su djelovali u Zadru nakon Zadarskoga mira vidi se da se njihova organizacija razlikuje od one prije Zadarskog mira po tome što se sada u sudbenom sustavu javljaju i suci koji nemaju udjela u izvršnoj vlasti. Izuzev kneza i rektora svi drugi suci zapravo su imali samo sudbene ovlasti unutar pojedinih gradskih sudova.

Svi ovi suci koji sudjeluju samo u sudbenoj, a ne izvršnoj vlasti, birali su se u Velikom vijeću svakih šest mjeseci.⁵⁹ Svakim sudom predsjedavala su po tri suca. Postupak izbora sudaca je regulirao Zadarski statut i to na način da članovi uže obitelji ne smiju pristupiti biranju svoje rodbine na pojedine funkcije i da prilikom izbora moraju napustiti dvoranu u kojoj se održavao izbor. Pojedinac se na istu sudsku funkciju

⁵⁷ Isti, *Zadarska Curia consulum et maris*, 144-146.

⁵⁸ Isti, *Krojenje pravde*, 70, 71.

⁵⁹ Isto, 75.

mogao ponovno birati tek nakon što prođe godina dana od završetka njegove službe. No, za to vrijeme je ista osoba mogla biti izabrana za suca nekog drugog gradskog suda. Suci su se isto tako trebali izuzeti iz pojedinog spora, a razloge je pritom regulirao Zadarski statut.⁶⁰ Suci su se najčešće izuzimali iz pojedinih sporova u slučaju sukoba interesa (najčešće zbog srodstva s procesnim strankama), a na njihovo mjesto onda bi dolazio egzaminator.⁶¹

Službenici zadarskih svjetovnih sudova

Egzaminatori

U dalmatinskim komunama funkcija egzaminatora počinje se javljati u prvoj polovici 13. stoljeća, a dolazi iz Venecije.⁶² Prvi egzaminatori se pojavljuju na Rabu i u Zadru, komunama koje su bile pod najvećim utjecajem Venecije. Glavna zadaća egzaminatora bila je službena ovjera notarskih i službenih dokumenata kako bi se postigla javna vjera. Egzaminatorova ovjera isprave je bila najvažniji element javne vjere neke srednjovjekovne isprave.⁶³ Funkcija egzaminatora u Veneciji nije identična s funkcijom egzaminatora u našim krajevima. Nisu imali niti jednake nadležnosti. Egzaminator je u pravni život Venecije uveden kako bi se službeno ovjerile izjave svjedoka u izvanparničnim postupcima. Funkcija egzaminatora u Dalmaciji i Hrvatskoj se vremenom proširila i oni su bili zaduženi za službenu ovjeru svih pravnih isprava.⁶⁴ Također oni su imali i određenu ulogu u sudskom postupku, mijenjajući suce koji su bili u sukobu interesa. Jedan egzaminator je zamjenjivao jednog suca i samo u konkretnoj parnici, a za svaku novu parnicu izbor se provodio ponovno. Na isti način su zamjenjivali i zadarske rektore u sukobu interesa. U sudskim spisima je evidentno da su egzaminatori zamjenjivali rektore u građanskim sporovima, no nije moguće utvrditi jesu li ih zamjenjivali i u kaznenim sporovima. Osim kao zamjena za suce, oni su sudili samostalno i u sudskim spisima se nazivaju Sudbeni dvor egzaminatora (*Curia examinatorum*). Takvih sporova nema puno, ali iz sačuvanih presuda proizlazi da su oni

⁶⁰ Isto, 76.; Više o odredbama o izuzeću sudaca vidi u: Josip KOLANOVIĆ, Mato KRIŽMAN (prir.), *Statuta ladertina – Zadarski statut*, Zadar, Zagreb, 1997., lib. I, cap.VI; lib. II, cap. I, III, LIX; R 85.

⁶¹ Tomislav POPIĆ, Službenici zadarskoga Velikoga sudbenoga dvora građanskih sporova iz druge polovice 14. stoljeća, *Acta Histriae*, vol. 22, br.2. (2014.), 209.

⁶² MARGETIĆ, BEUC, ČEPULO, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, 6, 203.

⁶³ Isto, 197.

⁶⁴ Isto, 204, 205, 207.

bili ovlaštene rješavati sporove vezane za razgraničenja nekretnina i vezane za nepropisnu gradnju. Tijekom druge polovice 14. stoljeća i prve polovice 15. stoljeća u Zadru istodobno djeluju tri egzaminatora koja su se birala na razdoblje od šest mjeseci. Službu egzaminatora su obavljali zadarski patriciji koji su morali biti pismeni zbog službe koja je to zahtijevala.⁶⁵

Tribuni

Od 13. stoljeća tribuni se u Zadru spominju kao osobe zadužene za izvršavanje presuda koje izvršavaju zajedno s pristavima. Tijekom vremena glavna uloga tribuna je bila izvršavanje presuda gradskih sudova te od 14. stoljeća taj posao obavljaju isključivo oni. U drugoj polovici 14. stoljeća obveza tribuna je bila da prisustvuje proglašenju presuda i tom prilikom notar u knjigu presuda zapisuje ime tribuna kojemu je povjereno izvršenje presude. Tribuni su često prisustvovali i zasjedanjima rektora, a sudski notari koji nisu prisustvovali su rektorske presude unosili u sudske knjige prema izvještajima tribuna. Zadarskim statutom je djelomično propisana nadležnost tribuna jer je njihovo djelovanje bilo propisano kapitulatom koji nažalost nije sačuvan. No, njihove funkcije se mogu pratiti kroz sudske zapisnike. Prema njima je njihova glavna zadaća bila izvršavati presude odnosno provoditi postupak ovrhe na temelju presuda gradskih sudova. Osim toga oni su provodili naloge i zapovijedi sudaca i rektora u slučaju tuženikove ogluhe na sudski poziv kada su o tome izvještavali gradskog glasnika i u slučaju provedbe očevida nad nekretninama koje su bile predmet spora. Svoju obvezu da nadziru očevid nad nekretninama su mogli prenijeti na gradske glasnike koji su o svemu morali obavijestiti sudskog notara. Služba tribuna je bila rezervirana za političku elitu grada Zadra i prema sudskim zapisnicima iz druge polovice 14. stoljeća u Zadru su se svaka tri mjeseca birala dva tribuna. Praksa biranja dva tribuna istovremeno nije postojala jer u slučaju zamjene tribuna tijekom mandata birao se novi tribun ali ne do kraja mandata zamijenjenog tribuna nego na tri mjeseca. Funkcija tribuna se povjeravala nekom mlađem članu političke elite koji je tek stupio u politički život grada i s njim je uvijek djelovao i jedan iskusniji tribun koji je ovog drugog trebao uvesti u službu.⁶⁶

⁶⁵ POPIĆ, *Krojenje pravde*, 84, 85.

⁶⁶ Isto, 86, 87.

Glasnici

Gradski glasnici se u Zadarskom statutu označuju kao *plazarius* i *rivarius*, dok se u sudskim zapisnicima javljaju kao *preco* (*praeco*). Osoba koja je stajala na čelu svih glasnika u gradu se nazivala gastald glasnika (*gastaldio preconum*) i on je obavljao isti posao kao i svi drugi glasnici samo što je dobivao veću naknadu od njih.⁶⁷ Gastald je bio plaćeni općinski činovnik kojem je u Zadarskom statutu određeno kojim načinom će za svoju službu biti nagrađen.⁶⁸ Glasnici u okviru gradske uprave obavljaju različite poslove koji su vezani za raznošenje informacija i obavijesti. Njihova obveza je bila pravovremeno i točno obavještavanje stanovništva, upućivanje svakoga poziva kolektivu i pojedincima koji su trebali doći pred suce ili rektore te izvršavanje svakoga proglašenja na teritoriju zadarske općine po nalogu institucija vlasti. U njihove poslove je spadalo i oglašavanje imena osoba koje su se smatrale maloumnima jer je njima bilo zabranjeno dogovarati poslove i sklapati ugovore.⁶⁹ Za gradske sudove glasnici su obavljali više poslova i bez njihovog djelovanja ne bi mogao nastati neki pravni učinak. Tuženicima su primjerice uručivali pozive, u slučaju njihove ogluhe proglašavali su stjecanje tužiteljeva založnoga prava na tuženikovoj imovini. Obavještavali su tužitelje i o ukidanju založnoga prava kada bi se tuženici odlučili upustiti u spor. Glasnici su razglašavali i zahtjeve za bezoporučnim nasljeđivanjem pokojnikove ostavine, zahtjeve za održavanje javnih dražbi te sve prigovore upućene na te zahtjeve. Oni su upućivali dužnicima vjerovnikove ponude za otkup ovršenih stvari te općenito ponude za otkup zaloga. Bili su ovlašteni nadzirati i očevid kada bi tribuni to prebacili na njih. O svemu što su oni radili morali su izvjestiti sudske notare koji bi to sve zapisivali u sudske knjige. Glasnicima je ured bio grad i oglašavanje se izvršavalo na javnim mjestima kada je trebalo obavijestiti cijelu zajednicu. To su bila mjesta gdje se okupljao veliki broj ljudi, primjerice gradski trg ili nedjeljom ujutro pred crkvom. U slučaju kada se obavještavao pojedinac, onda su glasnici to činili pred kućom u kojem je stanovala osoba koju se trebalo obavijestiti. Ukoliko se osoba koju se m trebalo obavijestiti nije pronašla, proglas se izvršavao na gradskom trgu i pred kućom. Nije moguće utvrditi je li postojala podjela poslova u glasničkoj službi, ali na temelju notarskih zapisa se može

⁶⁷ Isti, Službenici zadarskoga Velikoga sudbenoga dvora građanskih sporova iz druge polovice 14. stoljeća, *Acta Histriae*, vol. 22, br.2. (2014.), 220.; Isti, *Krojenje pravde*, 87.

⁶⁸ KLAIĆ, PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, 204.

⁶⁹ POPIĆ, *Krojenje pravde*, 87.

reći da je oglašavanje nasljednih zahtjeva provodio gastald zadarskih glasnika.⁷⁰ Službu su obavljali niži slojevi gradskog pučanstva kojima se navodi najčešće samo ime. Služba glasnika nije bila staleški uvjetovana niti propisana na određeni rok, dakle glasnici su radili dokle su htjeli i dokle su posao obavljali odgovorno. Plaću su primali od općine, a najvjerojatnije je da su dobivali i kuću na korištenje za vrijeme službe. Osim plaće ubirali su i naknadu za svaki izvršeni proglas ili nalog, a ta naknada nije bila fiksna. Uz svoj posao su mogli obavljati i druge poslove i na takav način ostvarivati dodatnu zaradu. Koliko glasnika je istodobno bilo u službi ne može se reći, ali čini se da je taj broj bio promjenjiv i da se mijenjao ovisno o količini posla kojeg je trebalo obaviti.⁷¹

⁷⁰ Isto, 88.

⁷¹ Isti, Službenici zadarskoga Velikoga sudbenoga dvora građanskih sporova iz druge polovice 14. stoljeća, *Acta Histriae*, vol. 22, br.2. (2014.), 221.

ZAKLJUČAK

Zadarski mir koji je sklopljen 1358. godine između kralja Ludovika i Mletačke Republike u Zadru označava kraj jednog teže razdoblja za Zadar i početak promjena u strukturi lokalne vlasti. Politici Mletačke Republike nije ogovarao ekonomski i politički osnažen grad kojim ona neće moći upravljati i koji joj je zbog svog povoljnoga strateškoga položaja predstavljao moguću konkurenciju na moru pa ga je pod svaku cijenu nastojala održati u svojoj vlasti. Zadar je pritom svaku situaciju iskorištavao da se odupre mletačkoj vlasti i iskazivao vjernost ugarsko-hrvatskim kraljevima. Kralju Ludoviku I. Zadar je bio od velike važnosti zbog svoga položaja za ostvarenje dugogodišnje anžuvinske politike usmjerene na Napuljsko Kraljevstvo. Napuštanjem toga plana, Ludovik nije odustao od osvajanja Dalmacije i Zadra koji se u ono vrijeme doživljavao kao metropola cijele Dalmacije.

Ludovik je potpisivanjem Zadarskoga mira 1358. godine dobio cijelu Dalmaciju od Kvarnera do granica Drača. Zadarski mir označava trenutak od kojega su se Dalmacija i Hrvatska našle u rukama jednog vladara. Ne postoji mir ili primirje kroz čitavo hrvatsko srednjovjekovlje koje je imalo tako veliki utjecaj na razvoj hrvatskih zemalja. Dalmatinski gradovi se nakon mira u Zadru jače otvaraju prema jadranskom prostoru i prema kontinentalnom zaleđu. S promjenom vrhovne političke vlasti nestaju ograničenja koja su Zadru nametnuta od strane Mletačke Republike i on kreće putem rasta i razvoja u svakom pogledu.

Zadarski mir donio je i određene promjene u samoj vlasti u gradu Zadru. Budući da je Zadar bio od izuzetnoga značaja, u njemu se nakon 1358. godine pojavljuje dvojnost vlasti. Izvršna vlast bila je u rukama zadarskoga kneza kojega je postavljao kralj kao osobu od povjerenja, ali i u rukama rektora koji su bili predstavnici zadarskoga patricijata. Zadrani su tako dobili mogućnost da u suradnji s vrhovnim vladarem utječu na uređenje političkih institucija u gradu. Nakon višegodišnje mletačke diktature zadarski patricijat ponovno je dobio pravo sudjelovanja u izvršnoj i sudskoj vlasti, a čitava obnova kraljevske vlasti provodila se na način da se pokuša uspostaviti ravnoteža između interesa kralja i lokalne političke elite.

S promjenama u političkim institucijama vlasti zbivale su se i promjene u sudskim institucijama vlasti. Dolazi do razdvajanja građanske i kaznene sudbenosti. Kaznena sudbenost bila je u rukama kneza i rektora, a u gradsku upravu uvodi se funkcija sudaca koji su se birali isključivo za rješavanje građanskih sporova. Dakle, izvršna vlast u gradu gubi nadležnost u rješavanju građanskih sporova. Građanski sporovi od tada su se rješavali u sklopu Velikog sudbenog dvora građanskih sporova. Nakon Zadarskog mira uspostavljeno je i nekoliko nižih gradskih sudova: Sudbeni dvor konzula i mora te Sudbeni dvor za pokretnine. U skladu s tim dolazi i do promjene u sudskom administrativnom sustavu koji se prilagođavao potrebama sudskog sustava. Iz zadarskih sudskih spisa mogu se pratiti promjene koje su se postepeno događale u političkim institucijama vlasti i koje su uzrokovale promjene u sudskim institucijama vlasti.

Svaki sud je imao i svoje nadležnosti i djelovao je u skladu s njima. Sudovi nisu raspolagali vlastitim osobljem koje je obavljalo poslove samo za jedan sud. Svaki sudbeni dvor je imao svoje suce, ali samo pojedini su imali i svoga notara. Ostali službenici (egzaminatori, tribuni i gradski glasnici) potrebni za funkcioniranje sudskog sustava su bili zajednički svim gradskim sudovima.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

KOLANOVIĆ, Josip, KRIŽMAN, Mato (prir.), *Statuta Iadertina – Zadarski statut*, Zadar, Zagreb, 1997.

LJUBIĆ, Šime, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 1 od godine 960 do 1335*, Zagreb, 1868.

LJUBIĆ, Šime, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 2 od godine 1336 do 1347*, Zagreb, 1870.

LJUBIĆ, Šime, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 3 od godine 1347 do 1358*, Zagreb, 1872.

RAUKAR, Tomislav (ur.), *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, Zagreb, 2007.

SMIČIKLAS, Tadija (ur.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije)*, sv. XII, Zagreb 1914.

Literatura

ANČIĆ, Mladen, Church with incomplete biography: plans for the consolidation of Byzantine rule on the Adriatic at the beginning of the ninth century, DZINO, Danijel, PARRY, Ken (ur.), *Byzantium, its neighbours and its cultures*, Brisbane, 2014.

ANČIĆ, Mladen, Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 41 (1999.), 1-20.

ANČIĆ, Mladen, Zadarska biskupija u okviru Splitske metropolije od 805. do 1154. godine, *Ars Adriatica*, br. 7 (2017.), 29-46.

FORETIĆ, Vinko, Pogled na Zadarski mir 1358. godine, *Radovi FF Zadar*, sv. 23, br. 10 (1984.), 233-242.

GRBAVAC, Branka, Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca, *Acta Histriae*, vol.1-2, br.16 (2008.), 89-116.

GRUBER, Dane, *Borba Ludovika I. s Mlećanima za Dalmaciju (1348-1358)*, Zagreb, 1903.

GRUBER, Dane, Dalmacija za Ludovika I. (1358-1382), *Rad JAZU* 67 (1907.), 163-240.

KARBIĆ, Damir, „Defining the position of Croatia during the restoration of royal power (1345-1361)“, u: NAGY, Balázs –SEBŐK, Marcell (ur.), *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, Budimpešta 1999., 520–526.

KLAIĆ, Nada, PETRICIOLI, Ivo , *Prošlost Zadra – Knjiga II, Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar, 1976.

KLAIĆ, Nada, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Knjiga prva: Hrvati u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1990.

KLAIĆ, Nada, Problem vrhovne vlasti nad Zadrom do početka XV. stoljeća, *Zadar-Zbornik, Geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*, Zagreb, 1964., 141-168.

KLAIĆ, Nada, Značenje vladavine Anžuvina za hrvatske zemlje, napose za Dalmaciju, *Radovi. Razdio društvenih znanosti*, vol. 23, br. 10 (1984.), 225-231.

KLAIĆ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 2., Zagreb, 1988.

KURELAC, Miroslav, KARBIĆ, Damir, Ljetopis “Obsidionis Iadrensis libri duo“, njegovo historiografsko i povijesno značenje, RAUKAR, Tomislav (ur.), *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, Zagreb, 2007., 3-20.

LONZA, Nella, Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 63, br. 5-6 (2013.), 1203-1232.

MARGETIĆ, Lujo, BEUC, Ivan, ČEPULO, Dalibor, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: studijsko gradivo*, Zagreb, 2005.

NIKOLIĆ, Zrinka, *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 2003.

ORTALLI, Gherardo, Petar II. Orseolo – dux Veneticorum et Dalmaticorum, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 46 (2004.), 65-76.

PERIČIĆ, Šime, *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*, Zagreb, Zadar, 1999.

POPIĆ, Tomislav, Izvorne cjeline srednjovjekovnih zadarskih sudskih zapisnika u arhivskom fondu Curia maior ciuilium, *Historijski zbornik*, vol. 64, br. 2 (2011.), 321-376.

POPIĆ, Tomislav, *Krojenje pravde, Zadarsko sudstvo u srednjem vijeku (1358-1458)*, Zagreb, 2014.

POPIĆ, Tomislav, Službenici zadarskoga Velikoga sudbenoga dvora građanskih sporova iz druge polovice 14. stoljeća, *Acta Histriae*, vol. 22, br.2. (2014.), 207-224.

POPIĆ, Tomislav, Srednjovjekovni zadarski kapitulari, *Povijesni prilozi*, vol. 42, br. 42 (2012.), 43-80.

POPIĆ, Tomislav, Zadarska Curia consulum et maris i njezini zapisnici iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća, *Povijesni prilozi*, vol. 41, br. 41 (2011.), 143-171.

RAUKAR, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*; Zagreb, 1997.

RAUKAR, Tomislav, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, 2007.